

TALABALARNING KREATIV TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH UCHUN NOODATIY USULLARDAN FOYDALANISH

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-20-35-41>

Sanobar Djumanova

O'zJOKU, Media nazariyasi va amaliyoti kafedrası katta o'qituvchisi.

Tel: 977810843

ANNOTATSIYA

Maqolada kreativlik tushunchasi, uning ahamiyati, inson tafakkuri ko'pqirraligi, undagi fikrlash shakllari haqida so'z boradi. Yangi g'oyalarga intilish va o'rnatilgan stereotiplarni o'zgartirish hayotiy muammolarni yechishda noodatiy fikrlash zarurati tushuntiriladi. Kreativlikni oshiruvchi original mashqlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, stereotip, innovatsiya, ijod, qutbli tafakkur.

USE OF UNUSUAL METHODS TO DEVELOP STUDENTS 'CREATIVE THINKING

ABSTRACT

The article discusses the concept of creativity, its importance, the diversity of human thinking, the forms of thinking in it. Striving for new ideas and changing established stereotypes explains the need for unconventional thinking in solving life's problems. Here are some original exercises that will increase your creativity.

Keywords: creative thinking, stereotype, innovation, creativity, polar thinking.

KIRISH

Bugun dunyoda yuz berayotgan to'rtinchi sanoat tamaddunining dvigateli – harakatga keltiruvchi kuchi bu kreativlik. Atrofga boqsangiz har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: elektron xizmatlar, virtual reallik, to'rtburchakli tarvuzlar, tuproqsiz hosil olish va h.k. Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsuli. Bugun biz uchun odatiylik kasb etayotgan kitob, musiqa, bino, samolyot, hatto lampalar ham qachonlar orzu va tasavvurda bo'lgani, aql-idrok samarasi o'laroq yaratilgan. G'ildirakning kashf etilishidan boshlangan yaratuvchanlik namunalari bugun koinotda kezib yuribdi. Innovatsiyalar kundalik turmushimizda kulayliklar yaratadi, og'irimizni yengil, uzog'imizni yaqin qiladi. Shu tarzda kreativlik taraqqiyotning ajralmas bo'lagiga aylangan. Har bir sohada ijodiy fikrlovchi mutaxassislarga talab katta. Olim,

muhandis, professor-o'qituvchi, shoir, yozuvchi, rassom, aktyor, me'mor, muharrir, dizaynerlargina emas, hatto bajaruvchilikka asoslangan kichik mutaxassislariga ham ijodkorlik zarurati seziladi. Dunyoga mashhur dasturiy mahsulotlar, mobil telefonlar ishlab chiqarish kompaniyalar mutaxassislaridan har kuni yangi g'oya so'raladi. Mehnat bozorida kreativ fikrlovchi mutaxassislariga talab oshib borayotgan ekan, ta'lim jarayonida o'quvchi-talabalarning mazkur qobiliyatini shakllantirish, rivojlantirish dolzarb vazifadir. Haligacha ta'lim tizimida ko'plab yondashuv va metodlar ijodiy fikrlash emas, talqin va tahlilga, ya'ni berilgan ma'lumotni to'g'ri tushunib, to'g'ri yetkazib bera olishga, nari borsa, berilgan bir necha axborotlarni umumiyashtirib, xulosa chiqara olishga yo'naltirilgan.

Xo'sh, tahsil oluvchilarni ixtiro, kashfiyotlar amalga oshirish uchun qanday qilib kreativ fikrlashga o'rgatish mumkin? Innovatsiya yaratish uchun tafakkurda qanday o'zgarishlar kechishi lozim?

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun dastlab “kreativlik” tushunchasining mazmunini aniqlash talab etiladi. Kreativlik so'zi inglizcha “create”dan olingan bo'lib, yaratish ma'nosini beradi[1]. Kreativlik deganda insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi. Uning tag zahirida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli rakursdan qaray olishni anglatadi.

Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishda va o'rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi. Ya'ni berilgan bilimlarni takrorlash orqali kreativlikka erishib bo'lmaydi, ijodiy fikrlash jarayonida yangi fikr, yangi g'oyaning paydo bo'lishi asosiy shartdir. Masalan, ingliz tilida so'zlarni yodlab, grammatik qoidalarini “suv qilib ichib” yuborgan bo'lsangiz ham, insho yarata olmasangiz, barchasi samarasizdir. Shuning uchun kreativ fikrlash jarayonida tasavvur muhim rol o'ynaydi. Albert Eynshteyn “tasavvur bilimdan muhim” deganida aynan mana shu jihatni nazarda tutgan. Ko'pincha noodatiy fikrlar, yechimlar kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun avvalo inson fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berilishi lozim.

Qoliplardan voz kechamiz. Inson miyasi o'z ishini “yengillashtirish”, “qulaylashtirish” uchun shablon va stereotiplardan foydalanadi. Stereotiplar shu paytgacha ma'lum bo'lgan va umumqabul qilingan fikrlardir. Ular asosida fikrlash bizga hech qanday yangi g'oya bermaydi. Qoliplarning yuzaga kelishida jamiyatda ustuvor bo'lgan ijtimoiy fikr, mediamahsulotlarda taqdim etilayotgan shakl va ko'rinishlar ham yetakchi o'rin tutadi. Inson ommadan ajrab qolmaslik nuqtai nazaridan hammaning fikriga qo'shiladi. Qolaversa, “oqim bo'ylab suzish” mustaqil fikrlashdan ko'ra oson tuyuladi. Stereotiplar orqali fikrlaganda muayyan mavzu bo'yicha inson onggiga “so'rov” berilganida odatiy ma'lumot va mulohazalar yuzaga keladi. Masalan, “yangi yil” deganda to'kin dasturxon, reklamadan tushmaydigan gazli ichimliklar, archa va h.k.larni tasavvur qilish, bobo obrazida qo'lida hasa tutgan, ko'zoynakli cholni ko'rish qolip asosida fikrlashning ko'rinishi. Kreativ fikrlovchi insonlar odatiy manzaralardan o'zgacharoq tasvirlarni ham tasavvur qilib, hech kim ilg'amagan jihatlarni payqaydi, yangilik yarata oladi.

Eng ajablanarli jihati ta'lim-tarbiya jarayoni ham bolalarni bir xil qolipda fikrlashga o'rgatib qo'yar ekan. Hatto mashhur ixtirochi va kashfiyotchi olimlarning aynan maktabdagi ta'lim jarayonidagi bir xillikka ko'nika olmagan, qoliplarga sig'maganini ko'rishimiz mumkin. Masalan, Albert Eynshteynning maktabdan haydalishi yoki Dmitriy Mendeleyevning kimyo fanidan “uch” olishi bunga misol bo'la oladi.

Ken Robinson tomonidan tayyorlangan va YouTube saytida 5 million marta tomosha qilingan “Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?” nomli video lavha ham mana shu xususida fikr boradi. Harf o'rganish jarayonidayoq bolalarning belgilangan chiziqlar bo'ylab qalam tortib yozuv yozishi, topshiriqlar bajarishda namunalar orqali ishlash, adabiyot darslarida asarni qanday tushunish kerakligi to'g'risida ma'lumotlar berilishi, pedagoglarning yaxshi bajaruvchilarni yaxshi baholashlari natijasida bolalar qoliplar doirasida fikrlay boshlaydi. Oqibatda ko'plab yoshlar topshiriq berilsa, namuna bormi deb so'raydigan holga kelgan. Bu oldin mavjud bo'lgan modellar asosida ishlashga o'rganib qolish natijasi. Bunday vaziyatni bartaraf etish uchun o'quv jarayonida ijodkorlik sifatlarini tarbiyalashga ahamiyat qaratilishi maqsadga muvofiq. Masalan, o'quvchilarga “sizga bir kunda 86400 AQSh dollari berilsa, uni nimalarga sarflagan bo'lar edingiz”, kabi noodatiy savollar berilishi mumkin. Bu savol o'quvchidagi topqirlik, bilag'onlik, ijodkorlik, masalaga turli nuqtai nazardan qaray olish, yashirin jihatlarini ochish kabi xislatlarni rivojlantiradi. Sababi 86400 soni bir kundagi soniyalar miqdorini anglatadi. Savol orqali o'quvchiga har bir soniya

qimmatini anglatiladi, uni behaduga sarflamaslik uqtiriladi. Agar o'quvchi savol tagidagi asl mohiyatni anglamasa, unda kreativ va evrestik sifatlar past hisoblanadi.

Qolip va stereotiplar asosida fikrlashning bir necha ko'rinishlari bor. Masalan, qutbli tafakkur — hamma narsani ikki shaklda yaxshi yoki yomon deb qabul qilish, dunyoni oq va qora rangda ko'rishdir. Aslida yaxshi yoki yomon narsaning o'zi mavjud emas, uni bizning fikrlarimiz shundayga aylantiradi. Har bir holat va jarayonning ijobiy va salbiy jihatlari bor. Bir tomonlama yondashuv, asoslanmagan xulosalar ham stereotiplar asosida fikrlashning ko'rinishlaridir.

Ijodkorlikni yuzaga keltirish uchun stereotiplarning ong osti darajasida ijodan cheklovchi funktsiyasi, shablonlardagi to'siqni anglash, qoliplardan voz kechish zarur. Kumir, brend va modaga ergashish — mustaqil fikr kushandasi hisoblanadi. Kiyinish, o'zini tutish, kasb tanlash, hatto fikrlashda taqlid bunyodkorlik faoliyatidan cheklashi mumkin. Shuning uchun nega aynan shu kiyimni tanladim, nima uchun shu ichimlikni xarid qilyapman, deb OAV, reklama orqali insonni onggiga majburan singdirilayotgan ta'sirlardan voz kechish o'zining mustaqil qarorini qabul qilishga, media izolyatsiyasidan chiqishga sabab bo'ladi. Shunga o'xshagan kichik narsalardan boshlab keyin ijodiy jarayonlarda ham o'zgalar ta'siridan chiqishga o'rganish, o'zining ijodiy namunasini taqdim etish imkoni yaratiladi. Bunda “Predmetni boshqa sohada qo'lla” (“Stulni yana qaysi o'rinda qo'llash mumkin?”), “Belgilangan so'zlar ishtirokida gap” (“Tovuq”, “poyabzal”, “go'zallik” so'zlari bitta gapda ishtirok etsin, gap grammatik, stilistik jihatdan til qoidalariga javob bersin, mazmun anglashilsin”), “Aksi” (“Muammoning teskari tarafida nima yotibdi?”) mashqlari qo'l keladi.

Mashqlar. Tomas Edison “kreativlik g'ayriixtiyoriy jarayon” deydi. Lekin har kuni ko'plab mutaxassislar muammolarga noodatiy yechim topish zaruriyati bilan duch keladi. Ular mana shu g'ayriixtiyoriy jarayonni ixtiyoriylashtirishi mumkinmi? Tabiatda yangi fikrlarni yaratuvchi “sehrli tayoqcha” yo'q, biroq har qanday mutaxassisni kreativ bo'lishiga ko'maklashadigan ko'plab usullar mavjud. Buning uchun ijodkorlik uchun vaqt ajratish, ijodiy salohiyatni anglashingiz lozim. Jorj Bernard Shou hazillashib shunday deydi: “Ko'pchilik yiliga ikki-uch marta o'ylaydi. Mening butun dunyoga mashhurligim sababi haftada bir yoki ikki marta o'ylaganim”. Demak, xayolga kelgan yangi fikrlarni e'tiborsiz qoldirmaslik, o'ylash uchun imkon yaratish muhim.

Ijodkorlik chegarasini belgilang. Muammoli masalaga duch kelgan paytingizda ijodkorlik chegaralarini belgilang. O'zingizdan “Eng oddiy yechim nimada?” deb so'rang. Keyin “Muammoni hal qilishning aql bovar qilmas varianti”ni tasavvur

qiling. Oddiy va hayratlanarli yechim o'rtasida interva – sizga ijodiy maydon paydo bo'ldi. Endi yangi g'oya mavhum emas, uning chegaralari mavjud. Bu ijod jarayonidagi psixologik bosimni yengillashtiradi.

SCAMPER(Substitute Combine Adapt Modify Put Eliminate Reverse) usuli[2]. Bunda “substitute” – almashtirish ma'nosini bildiradi, masalan, natyurmort ustida ishlayotgan bo'lsangiz, stol ustidagi vazaga olmani boshqa sitrus meva yoki sarimsoqpiyozga almashtirasiz. “Combine”(birlashtirish) bosqichida natyurmort va portretni kombinatsiyalash mumkin. “Adapt” yangi funktsiyalar, elementlar qo'shiladi, masalan, stol ustiga noutbuk qo'yilishi mumkin. “Modify”(o'zgartirish)da hajm, shakl, rang o'zgartiriladi. Masalan, odatiy hajmdagi olma emas, juda katta yoki kichik olma, ko'k yoki qizil emas, pushti rangli navni tasvirlaysiz. “Put” boshqa sohada qo'llashni anglatib, siz natyurmort chizayotgan rassom suratini yaratasiz. “Eliminate” nimadir o'chirishni anglatadi, deylik olmalar o'rniga ularning po'chog'ini yoki vazani olib tashlab stol ustida yotgan olmalarni tasvirlash ham ijod namunasiga kreativlik bag'ishlaydi. “Reverse” eng so'nggi qadam bo'lib, o'rnini o'zgartirish, teskari o'girishni bildiradi. Bizning misolimizda tasvirni qiya chizish mumkin. Bu kabi ijod namunasi odatiy natyurmortlardan farqlanib, insonlarning alohida e'tiborini tortadi. Bu usulni boshqa ijodiy jarayonlarda ham qo'llab ko'rishingizni tavsiya qilamiz.

“Olti shlyapa” usuli. Edvard de Bono taklif etgan “6 xil rangli shlyapa usuli”da biror mavzu tanlanadi. Navbatma-navbat shapkalar kiyiladi: oq – diqqat bilan, hech qanday emotsiyasiz barcha faktlar tekshiriladi, qora – kamchiliklar aniqlanadi, sariq – mavjud holat tahlil etiladi, yashil – yana yangi bir necha g'oyalar qo'shiladi, qizil – emotsional munosabat bildiriladi, ko'k – ish xotimalanadi. Masalan, ta'lim tizimiga oid qonunchilikni takomillashtirish mavzusi ko'rilayotgan bo'lsa, mavjud qonunchilik o'rganiladi, kamchilik va bo'shliqlar aniqlanadi, qonuniy me'yorlarning real holat bilan mosligi yoki qarama-qarshiligi o'rganiladi, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi takliflar beriladi, ular amalga oshsa, qanday samara berishi izohlanadi, taklif loyiha shaklida rasmiylashtiriladi.

XULOSA

Uolt Disneyning kreativ fikrlash nazariyasi[3]. Uolt Disney ko'ngilochar sohada o'z sanoatini yaratgan, animatsion multfilmlari bilan butun dunyoga tanilgan shaxs. U dunyoga mashhur personajlarini yaratishda kreativlikning 3ta faza – xayolparast, realist, tanqidchi obrazidan foydalanadi. Ya'ni xayolparast rolda hech qanday chegarasiz xayol suradi, fantaziya yaratadi. Bu jarayonda u Baxning “Tokkata, fuga

re minar” musiqasini eshitishini aytgan. Xayolida obrazlar yaratilgandan keyin uni reallik bilan uyg'unlashtiradi. Personaj qanday harakatlanadi, qanday gapiradi barchasini konstruktor sifatida uni jonlantiradi, reallashtiradi. Shundan keyin xayolparast va realist ishini tanqidchi ko'rib chiqadi. Tanqidchi “filtr” vazifasini bajaradi. Uolt Diyneyning yutug'i ham xayolparast, realist, tanqidchini bitta shaxsda jamlay olganidadir. Odatiy fikrlovchi insonlarda ularning bittasi ustuvorlik qiladi.

Tasodiflarga befarq bo'lmang. Juda ko'plab ixtirolar favqulodda va tasodifiy holatlarda amalga oshirilgan. Ya'ni taqdirning o'zi insonga nozik ishoralar beradi. Bu Isaak Nyutonning boshiga tushgan olma, antibiotikni kashf etgan olim Aleksandr Flemingning yuvilmay qolib, mog'orlagan laboratoriya idishlari ko'rinishida bo'lishi mumkin[4].

Bir-biriga bog'liq bo'lmagan narsalarni bog'lash. Mobil telefon va kompyuter imkoniyatlarini birlashtirish orqali planshet, yuk mashinasiga antenna o'rnatilib ko'chma stantsiya, qayiqqa osib qo'yilgan mato tufayli yelkanli kemalar paydo bo'lgan. Shotlandiyalik shifokor J.Danlopning o'g'li tosh yo'ldan velosipedda yurib qiynalar edi. Daplop bog'ini shlang bilan sug'ora turib, uning yengil prujinasimon sakrashiga e'tibor berdi. Natijada birinchi bo'lib shinani kashf etdi.

Shuningdek, kreativlikning mikro va makro signallarini anglash[5], uning inson fiziologiyasi bilan bog'liq jihatlari ya'ni qanday holatlarda inson hayoliga yangi fikrlar kelishini bilish ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Axborot jamiyatining milliy modellari / Resp. ed va komp. E. L. Vartanova, ilmiy. <https://ru.wikipedia.org>
2. <https://4brain.ru/blog>
3. Эдвард де Боно (1985). *Six Thinking Hats: An Essential Approach to Business Management*. Little, Brown, & Company. [ISBN 0-316-17791-1](#) (hardback) and 0316178314 (paperback).
4. Бекназар Ж., Комиллик ибтидоси.- Т.- Наврўз, 2014. 66 б.
5. Дилтс Роберт, НЛП: управление креативностью. <https://psy.wikireading.ru/12891>
6. Khasanova G. K. Modern trends in the development of education and vocational training in the world //The Way of Science. – 2014. – Т. 68.

7. Khasanova, G. K. (2019). Comparative analysis of vocational education systems of Uzbekistan and Japan. *Central Asian Problems of Modern Science and Education*, 4(2), 771-781.
8. Хашимова С. On some features of teaching foreign language for students of non-philological areas at the initial stage. – 2019. – Евразийское Научное Объединение. – С. 334-338.
9. Hashimova, S. A., & Nasirova, S. A. (2021). FEATURES OF FORMING OF ANIMATED NOUNS WITH THE AFFIXES IN MODERN CHINESE LANGUAGE. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 1-10
10. Nasirova, S. A. (2020). CONCEPTS OF 中国 梦想" CHINESE DREAM" AND 类 命运 共同" COMMUNITY OF THE ONE FATE OF HUMANITY"–A LINGUISTIC AREA. *Journal of Central Asian Social Studies*, 1(01), 05-14.
11. Abdullaevna, N. S. (2020). Lexical-semantic and cognitive specifics of political discourse (based on Si Jinping's speeches). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1086-1092.